

NAVODILA ZA UČITELJE

MODUL 7 - MEDIJSKA PISMENOST

Ta modul je pripravil Evropski parlament, ne avtor preostalih modulov

Vsi smo tarča različnih poskusov vplivanja, bodisi trgovskega bodisi političnega. Včasih ti dražljaji kar sami poiščejo našo pozornost in nas pritegnejo. Nekateri dijaki se tega gotovo že zavedajo, za druge pa je ta misel morda bolj nova. V razredu so morda tudi dijaki, ki se pri iskanju novic o določenih temah zanašajo na vire dezinformacij ali pa verjamejo vsaj delu netočnih informacij. Najboljše orodje za potrjevanje resnice je, da preverimo dejstva, a to zahteva svoj čas, tako da prav vseh novic niti ne moremo preveriti. Najpomembneje je vedeti, kdaj je treba biti pozoren.

Učna ura je vaja, s katero se dijake vodi do prepoznavanja potencialno manipulativne vsebine, in razprava o tem, kako se ne pustiti preslepiti. Namenjena je ozaveščanju o lastni ranljivosti, o tem, kako sprejemamo novice in kako izražamo svoja stališča.

Sestavljena je iz skupinskih dejavnosti in predstavitev. Ponujene so tudi zamisli za igre na to temo, priporočila za nadaljnje branje in seznam evropskih organizacij, ki preverjajo dejstva.

METODOLOGIJA	TRAJANJE	GRADIVO
Uvodna predstavitev in igra	15 minut	- pametni telefon za vsako skupino
Delo v skupini in razprava	30 minut	- računalnik, projektor in tabla
Zaključna predstavitev	10 minut	- računalnik, projektor in tabla

CILJI IN KOMPETENCE

ODNOS

- dijaki se zavedajo, kateri so opozorilni znaki manipulativnih vsebin
- dijaki se zavedajo, da lahko nasedejo manipulaciji – tako kot kdor koli drug

ZNANJE

- dijaki se naučijo, kaj so dezinformacije in kateri so poglobitni razlogi zanje
- dijaki se naučijo nekaj tehnik preverjanja dejstev
- dijaki se naučijo nekaj konkretnih primerov, kako EU ukrepa proti dezinformacijam

POTEK URE

1. UVODNA PREDSTAVITEV IN IGRA

RAZPOREDITEV

Dijake v razredu učitelj razdeli v majhne skupine. Uvodoma jim pokaže dve sliki lažnih novic (prvi sklop prosojnic).

PROCES

- Dijaki naj povedo, ali novica po njihovem mnenju drži ali pa se jim zdi neverodostojna, ter pojasnijo, zakaj tako mislijo. Vse skupine povedo svoje mnenje, nato jim učitelj razkrije rešitev. Razprava z dijaki o različnih virih novic. Povpraša jih po različnih virih obveščanja o dogajanju v družbi in po svetu (za mlajše dijake in učence: ali jih poznajo). Kot odgovor lahko navedejo časnike in revije, TV, radio, spletne medije, bloge, podkaste, družbene medije, prijatelje in podobno.
- Na tablo zapišite vire informacij, ki jih razred najpogosteje uporablja. Dijaki naj razmislijo, po čem presojujejo o zanesljivosti vira. Ga je mogoče zlahka najti? Mu lahko zaupamo? Ali vemo, kdo je avtor zapisanega? Vprašajte jih tudi, zakaj uporabljajo te vire ter kaj so njihove prednosti in pomanjkljivosti.
- Ugotovljeno povežite s slikami iz uvoda. Vprašajte jih, ali so v zadnjem času naleteli na čudne novice. Kako? Kje se je zgodilo? Kateri vir jo je posredoval? Zakaj? Kdo poroča?

Če si dijak zapomni podrobnosti sumljive novice, je to res dobro. Veliko pa si jih ne zapomni, kje so nanjo naleteli in kdo je avtor. Lažje si je namreč zapomniti zgodbo kot druge informacije o vestici. Če se ne spomnijo nobene nenavadne informacije, jih bodo lahko poiskali kasneje pri vaji.

VSEBINA: OPIS PROSOJNIC

1. Se pustimo preslepiti - ali pač ne?

Predstavitvev je bila zasnovana kot uvod v razpravo o dezinformacijah, zlasti napačnih informacijah o Evropski uniji, njenih institucijah in tudi Parlamentu. Predstaviti bi želeli, kako se izogniti zviščam zlonamernih akterjev.

2. Uvod: verodostojno ali ne?

Začnemo s preprostim primerom, ki mu verjetno nihče ne bo nasedel. Idealno bi bilo, če dijaki ne bi samo ugotovili, da zgodba o NLP ni verodostojna, temveč bi komentirali tudi slike in naslove. Prepoznamo lahko več tipičnih vzorcev, ki se uporabljajo pri lažnih novicah: obdelane slike, uporaba samih velikih črk, bombastično izražanje ali pretiravanje. Vir je teoretik zarote.

3. Verodostojno ali ne?

Nezanesljivo: tu je treba preveriti vire in ugotoviti, ali so trditve podprte tudi s trdnimi dokazi ali s priznanimi študijami zunaj spleta (v tem primeru niso). Vir je vprašljiv (povezava do spletne strani in račun na Twitterju).

4. Verodostojno ali ne?

Nezanesljivo: tu je treba preveriti vire in ugotoviti, ali so trditve podprte z dokazi (niso). Pomaga preverjanje pri drugih virih, saj so podnebne spremembe znanstveno dokazane.

5. Res ali ne?

Resnična novica. Naslov na prvi pogled ni zelo verjeten, a gre **dejansko za vestičko**. [Posnetek](#) je objavil državni sekretar, pristojen za upravo za zapore v brazilski zvezni državi Rio de Janeiro. Opisano je, da je hotel obsojeni prekupčevalec z drogami Clauvino da Silva iz zapora pobegniti preoblečen v mladenko, a so ga pazniki odkrili in ujeli.

Objavljen je bil na Youtubovem uradnem računu **Global News**, novičarskem delu kanadske televizijske hiše Global Television Network. Kljukica ob imenu je znak, da je ime preverjeno in gre torej verjetno za zanesljiv vir.

2. DELO V SKUPINI IN RAZPRAVA

RAZPOREDITEV

Vaja: razred naj ostane v manjših skupinah. Vsaka naj ima vsaj en pametni telefon.

PROCES

- Dijaki naj pobrskaajo po svojih običajnih virih novic in poiščejo vesti ali druge objave na družbenih medijih (ne v zasebnih sporočilih, namenjenih samo njim), ki se jim zdijo nenavadne, izrazito zavajajoče ali preprosto „predobre, da bi bilo res“. Načeloma bi morali iskati novice, ki vzbudijo močan odziv, in si jih ravno zato dobro zapomnijo. Vsaka skupina naj poišče vsaj en primer in ga predstavi ostalim.
- Ob predstavitvah vprašajte dijake, kaj je po njihovem mnenju avtorjev namen. Če so članek dobili od prijatelja, ali je prijatelj poznal avtorjev namen? Ali bi tudi sami delili to informacijo z drugimi?
- Kratka razprava o odločitvah posameznih dijakov. Osnovna zamisel je odpreti razpravo o tem, koliko naša stališča in prepričanja vplivajo na to, katere novice in informacije delimo, ne da bi zares preverili njihovo verodostojnost in vsebino. Namen te dejavnosti je ozavestiti, da je treba vsebino prebrati, preden jo delimo, in preveriti, ali temelji na trdnih in zanesljivih dokazih.

Nekaj predlogov za začetek razprave:

- Zakaj ste se odločili deliti prav ta članek?
- Ste ga prebrali do konca?
- Kaj je po vašem mnenju njegov najtrdnejši argument?
- Je v članku po vašem mnenju zapisana resnica? Zakaj tako mislite?

- Če je vaše stališče drugačno, ali bi članek tudi sami delili?
- Menite, da je članek prepričljiv tudi za ljudi, ki se ne strinjajo z vsebino? Zakaj tako mislite?
- **Mnenje ali dejstvo?** Opišite razliko med osebnim mnenjem in dejstvom.
- Obravnavajte pojem **dezinformacije**. Pokažite jim (poenostavljeno) predstavitev z opredelitvijo, kaj so dezinformacije.

Referenca: opredelitev, **ki se uporablja v EU** - kot dezinformacije opredelimo informacije, ki so dokazljivo napačne ali zavajajoče in se oblikujejo zaradi dobička ali za namerno zavajanje javnosti ter lahko povzročijo javno škodo. Javna škoda pomeni tudi spodkopavanje demokratičnih procesov in škodovanje javnemu dobremu, na primer zdravju, okolju ali varnosti državljanov Unije. Dezinformacije ne zajemajo nenamernih napak, satire in parodije niti jasno razvidno pristranskih novic in komentarjev.

VSEBINA: OPIS PROSOJNIC

6. Začetek dejavnosti v razredu

7. Razmislek o naših virih informacij

Dijake prosite, naj pobrskaajo po svojih običajnih virih novic in poiščejo vesti ali druge objave na družbenih medijih (ne v zasebnih sporočilih, namenjenih samo njim), ki se jim zdijo nenavadne, izrazito zavajajoče ali preprosto „predobre, da bi bilo res“. Načeloma bi morali iskati novice, ki vzbujajo močan odziv in si ga ravno zato zapomnijo. Vsaka skupina naj poišče vsaj en primer in ga predstavi ostalim.

8. Kaj zbode v oči?

Na tablo zapišite vire informacij, ki jih razred najpogosteje uporablja. Dijake prosite, naj razmislijo, po čem sklepajo, ali je vir zanesljiv ali ne. Na primer: Je vir zastonj ali plačljiv? Ga je mogoče hitro najti? Lahko tem informacijam zaupate? Veste, kdo je informacijo zapisal?

Vprašajte jih tudi, zakaj uporabljajo te vire, kaj so njihove prednosti in pomanjkljivosti.

Dijaki naj svoje nenavadne zgodbe primerjajo s ponujenimi kategorijami.

Ugotovljeno povežite s slikami iz uvoda. Vprašajte jih, ali so tudi v zadnjem času naleteli na čudne novice. Kaj je pri njih nenavadno? Od kod prihajajo? Iz katerega vira so? Zakaj so zgodbo zapisali? Kdo jo je napisal?

Če si dijak zapomni podrobnosti sumljive novice, je to res dobro. Veliko pa se jih le težko spomni, kje so nanjo naleteli in kdo je avtor. Lažje si je zapomniti zgodbo kot druge informacije o objavi. Če se ne spomnijo nobene čudne informacije, jih bodo lahko poiskali kasneje pri vaji.

9. Mnenje ali dejstvo?

Opišite razliko med osebnim mnenjem in dejstvom.

Kaj je dejstvo? Dejstvo je nekaj, kar lahko preverimo in podpremo z dokazi.

Kaj je mnenje? Opira se na prepričanje ali stališče in ga ne moremo podpreti s preverljivimi dokazi. Nekateri morda menijo, da velja ravno obratno. Dijake prosite, naj preletijo članke in označijo, kaj v njih je mnenje, kaj so dejstva iz znanega vira in kaj je videti kot dejstvo, pa zanj ni naveden vir. Svoje ugotovitve naj predstavijo razredu.

10. Kaj so dezinformacije?

Vprašajte jih, ali vedo, kaj so dezinformacije, in njihov odgovore primerjajte z opredelitvijo. Bi bilo lahko kaj od tega dezinformacija?

Če ne – kaj bi lahko opredelili kot dezinformacije? (Na primer neprijetne novice ali mnenja, trženjska besedila, napake ali nesporazume).

3. ZAKLJUČNA PREDSTAVITEV

PROCES

- Predstavite nekatere probleme dezinformacij in poudarite, da je mogoče preslepiti kogar koli, še posebej, če:
 - so vpletena močna čustva (ljubezen, strah, upanje)
 - sporočilo pride od nekoga, ki mu zaupamo
 - se sporočilo sklada z našimi prepričanji

- Dober prvi korak k samozaščitnemu ravnanju je že zavedanje, da dezinformacije obstajajo in da lahko tudi sami postanete njihova tarča.

Dober drugi korak je preverjanje dejstev, kar je lahko zabavno: če se postavimo v vlogo detektiva, je lahko dijakom zelo všeč. Preverjanje dejstev seveda terja svoj čas, a dijakov to ne bi smelo odvrniti, kajti po nekaterih značilnostih lahko hitro ugotovimo kakovost sporočila.

- Pojasnite razliko med napačnimi informacijami in dezinformacijami. *[Učitelj se lahko glede na skupino odloči, da te vsebine ne bo uporabil. Primernejša je za dijake med 16. in 18. letom].*

- **Prepoznavanje lažnih novic**

Namigi za preverbo dejstev [sličica kompasa na predstavitvi]:

- **Prepoznavanje spletnih potegavščin in trolov**

1. Kako lahko preverimo zanesljivost profila na družbenem omrežju?

Kljukica za preverjen račun: javne osebnosti in nekateri ljudje na Twitterju in drugih družbenih medijih dajo svoj račun preveriti in ustrezno označiti, da preprečijo ponaredke in neprimerno uporabo.

Če račun ni preverjen, a bi moral biti, je dobro biti do vsebine zadržan in jo še dodatno preveriti.

Zgodovina računa: preverite časovnico objav, mrežo prijateljev in sledilcev, všečke in druge značilnosti. Na ta način ugotovite, ali je bil račun ustvarjen za specifičen namen, na primer za udejstvovanje v konkretni politični razpravi ali za oglaševanje.

Opozorilni znaki: računi z majhnim številom prijateljev ali takšni, ki so videti kot boti, objavljena sporočila so skoncentrirana v kratkem času, ni izvirne avtorske vsebine, temveč se samo delijo objave z drugih računov.

2. Kaj so vabe za klike (clickbaits) in kako jih lahko prepoznamo?

Vabe za privabljanje klikov uporabljajo pretirano ali nepošteno vsebino, da bi uporabniki kliknili na povezavo. Za tovrstne objave je pogosto značilno:

- naslov s samimi tiskanimi črkami
- napihnjen slog (na primer ZADNJE NOVICE ali DELI, vse z velikimi tiskanimi črkami)
- nedokončan naslov

Vse to nas napelje, da odpremo povezavo, ta pa lastnikom spletne strani prinese prihodke od oglaševanja. Hkrati lahko o nas tudi zbirajo podatke, ki jih uporabijo za trženjske ali druge namene.

3. *Kako lahko preverimo, ali je slika pristna, je bila uporabljena kje drugje ali pa je bila celo obdelana?*

Z orodjem Google Images lahko hitro preverimo, kje in kako so slike delili in v kakšnem kontekstu. Iščejo lahko po datoteki ali povezavi.

VSEBINA: OPIS PROSOJNIC

11. V čem je problem dezinformacij?

Vrnite se k pojmom mnenje in dejstvo.

12. Dezinformacije lahko povzročijo realno škodo

Zgledi, kako dezinformacije škodujejo.

13. Ogrožena so lahko celo življenja

Primer: napačni zdravstveni nasveti lahko koga prepričajo, da opusti zdravljenje ali podceni ali preceni določeno bolezen. Dober zgled za to je covid-19.

16. Lažne novice: za kaj gre?

[Učitelj se lahko glede na skupino odloči, da prosojnice ne bo uporabil. Ta je primernejša za dijake med 16. in 18. letom].

Škode ne povzročajo samo dezinformacije, saj je na tem področju spekter zelo širok. Tudi ni tako pomembno razločevati, kaj je res in kaj ne, **kajti v skoraj vsaki dezinformaciji je tudi zrno resnice**. Nenamerno napake običajno niso škodljive (lahko pa tudi so).

Kako se dezinformacije širijo? Lahko namerno, kot strategija ali poslovni model. Širimo pa jih lahko tudi nenamerno ali po nesreči, ker na primer nismo dobro razgledani ali medijsko opismenjeni.

Napačne informacije: ne držijo in se razširjajo brez namena zavajanja. Primer: slika, ki se uporabi v drugačnem kontekstu, lahko dobi popolnoma drugačen pomen. Včasih je to namerno, včasih ne. Dezinformacije pa se širijo z jasnim namenom zavajanja in slepljenja ljudi.

17. Kako ločiti, kaj je res in kaj ne

Dober prvi korak k samozaščitnemu ravnanju je že zavedanje, da dezinformacije obstajajo in da lahko vedno tudi sami postanemo njihova tarča.

18. Žalostna, a resnična Penkina zgodba

Bolgarska kravica Penka je pobegnila od doma in po nesreči prečkala mejo s Srbijo. Čez dva tedna je njenega lastnika poklicala srbska policija, naj pride po žival, saj so jo identificirali po ušesni oznaki. Vse krave v EU morajo biti namreč označene.

Toda ko je želel lastnik Penko peljati nazaj v Bolgarijo, so na meji zahtevali dokumente o njenem zdravju. To je standarden postopek pri prečkanju meja EU. Žal Penkin lastnik teh dokumentov ni imel in krava je končala v rokah bolgarskih oblasti. Morala je v karanteno, če bi se izkazalo, da je bolna, pa bi jo morda celo uspavali. Brez dokumentov pač ni mogla vstopiti v Bolgarijo: tako želi EU preprečiti širjenje nevarnih boleznih živali, ki bi se lahko prenesle na ljudi.

O tem dogodku je prva poročala bolgarska organizacija za varstvo živali. Mednarodni mediji so novico povzeli in se v svojih člankih jezili zaradi „bruseljske birokracije“. Zgodba je pritegnila tudi precejšnjo pozornost družbenih medijev. Le v nekaj dneh je bila po vsem svetu deležna na stotine objav, vselej pa je bila predstavljena iz istega zornega kota.

Penka je sprožila plaz. Njena dogodivščina priča o tem, kako lahko nepomemben in zabaven incident preraste v dramo, ki jo lahko vsakdo zlorabi, da bi okrcal birokracijo EU, pri tem pa povsem zanemari dejanske razloge za kontrolo na mejah.

Novica ni bila povsem izmišljena, vendar se je prelevila v dezinformacijo, ker je bila uporabljena za izkrivljanje resnice iz političnih in komercialnih razlogov. Tako je čisto vsakdanja mejna kontrola privedla do napadov na Evropsko unijo po vsem svetu.

19. Kompas za preverjanje dejstev

Preverjanje dejstev pogosto terja svoj čas, a dijakov to ne bi smelo odvrniti, kajti kakovost sporočila hitro ugotovimo po nekaterih značilnostih. Prepoznavanje lažnih novic: razdelite jih na napačne informacije in dezinformacije (pojasnite razliko).

Nekaj namigov:

- Preberite ves članek – ali se vsebina in naslov ujemata? Kako lahko preverimo zanesljivost spletnega mesta? Analizirajte spletni naslov: vedno preverite, ali gre za izvirno spletno mesto ali pa je naslov URL za malenkost drugačen ali ima drugo domensko končnico: osnovna ideja je, da raztresen bralec na prvi pogled ne bo opazil razlike. Spletišča z dezinformacijami pogosto prevzamejo ime dobro znanih novičarskih virov, a spremenijo podrobnosti.
- Zgodbo poiščite na internetu – ali jo potrjujejo tudi drugi viri?
- Ali veste, za kakšne vire gre?
- Preverite datum in avtorja; javne osebnosti imajo na družbenih medijih pogosto preverjene račune, enako velja za medije in novinarje. Ljudje, ki se poklicno ukvarjajo z informiranjem, imajo običajno svojo spletno stran ali druge javne profile, po katerih lahko pridete do njih in njihovega dela.
- Preverite, ali so fotografije nenavadne ali obdelane. Če ugotovite, da je tako, lahko v brskalniku Google Images uporabite vzvratno iskanje.
- Pri vrednotenju informacij vam pomaga tudi upoštevanje okoliščin. Proizvajalec telefonov sporoči, da se mu je prodaja podvojila. Če dodamo okoliščine: bil je december, čas pred prazniki in v trgovinah so bile razprodaje, zato je bilo mogoče telefon kupiti ceneje. To je povsem logično, ne? Podobno se velikokrat dogaja v javnih razpravah.

VEČ VIROV

Opredelitev dezinformacij v različnih jezikih v poročilu „[Kako opaziti, da gre za lažne novice?](#)“

Spletne igre o dezinformacijah:

- [The Bad News Game](#) (več jezikov) in [Bad News Game for Kids](#) (nekaj jezikov). Oblikujte svojo lastno lažno novico. Standardna različica od 15. leta naprej. Otroška različica od 8. leta naprej.
- [Fakescape](#) (v češčini in angleščini). Igre, ki dijake učijo, kako se izogniti lažnim novicam. Za učitelje na zahtevo brezplačno. Od 13. leta naprej.
- [Fakey](#) (v angleščini). Igra medijsko opismenjuje in uči, kako ravnati z napačnimi informacijami. Od 16. leta naprej.
- [Escape Fake](#) (v nemščini in angleščini). Igro je treba prenesti. Z njo se na igriv način pridobiva medijska pismenost. Od 15. leta naprej.
- [Millab](#) (EN, GE, AR, AZ). Zabavne igre za mlade o tem, kako prepoznati lažne novice, spletne trole in kibernetško nadlegovanje. Od 12. leta naprej.
- [Troll Factory](#) (v angleščini). Igralci so spletni trolji, ki izdelujejo lažne novice. Od 16. leta naprej.

Seznam organizacij za preverjanje dejstev v več državah Unije

- [Poynter Institute](#)
- [Facebook](#)
- EU ima lastno [skupino za boj proti dezinformacijam](#) in kampanjo „[Pomisli, preden deliš](#)“